

Andrzej RACZYK
Uniwersytet Wrocławski

ROZWÓJ KAPITAŁU SPOŁECZNEGO W KONTEKŚCIE AKTYWNOŚCI GOSPODARCZEJ W OBSZARACH MIEJSKICH – PRZYKŁAD DOLNEGO ŚLĄSKA

SOCIAL CAPITAL DEVELOPMENT IN THE CITIES IN CONTEX OF ECONOMIC ACTIVITY – CASE STUDY FROM LOWER SILESIA REGION

ABSTRACT: The purpose of this study was to examine the shaping of spatial diversity of social capital in cities of Lower Silesia region. The relationship between the social capital and economic activity had been also discussed in the paper. The survey was conducted in all cities of Lower Silesia in years 1995–2007.

On the basis of this research it can be stated that although relationship between social capital and economic activity was an low level, we can estimate that in next years it will be increasing.

KEY WORDS: social capital, economic activity, city

Wprowadzenie

Problematyka rozwoju kapitału społecznego, przez wiele lat niedoceniana i stanowiąca poboczny nurt badań sfery społeczno-gospodarczej, zyskała w ostatnich latach rolę jednej z istotnych determinant procesów wzrostu i rozwoju gospodarczego (por. Zaucha 1996; Whiteley 1997; Dees 1998; Sacco, Zamagni 1999; Wojtyła 2002). Wskazuje się nawet, iż w przyszłości kapitał społeczny może stanowić główny czynnik rozwoju gospodarczego (Domański 2000). Kapitał społeczny jest określany przy tym jako skłonność jednostek do łączenia się w celu zaspokajania swoich potrzeb, wzajemnej pomocy i ochrony dobra wspólnego. Kapitał społeczny formuje się w procesie budowy społeczeństwa obywatelskiego. Jego atrybutami są: wzajemne zaufanie ludzi, duch wspólnoty, zaangażowanie obywatelskie, poczucie osobistej odpowiedzialności za dobro wspólne, nadawanie wysokiej wartości uznaniu ze strony społeczności i przynależności do niej, respektowanie zwyczajów, które sprzyjają porządkowi i wspólnej pomyślności (Domański 2000).

Celem niniejszej pracy jest analiza uwarunkowań zróżnicowania poziomu rozwoju kapitału społecznego na obszarach miejskich. Badaniem objęto wszystkie gminy miejskie województwa dolnośląskiego. Horyzont czasowy prowadzonej analizy objął lata 1995–2007. Istotnym problemem poruszonym w badaniach było także określenie sposobów pomiaru tego zjawiska oraz możliwości badań empirycznych z wykorzystaniem danych statystyki publicznej.

Teoretyczne aspekty badań kapitału społecznego

Zagadnienie kapitału społecznego nie ma jednoznacznej definicji w literaturze i było analizowane w wielu kontekstach:

- rozwoju instytucji pozarządowych (*non-governmental* – NGO) określanych również jako tzw. trzeci sektor, organizacji *non profit* (nienastawionych na zysk), wolontarystycznych, społecznych, socjalnych, dobroczynnych, charytatywnych, spółdzielni, towarzystw wzajemnościowych i innych (Kozłicka 2000);
- wspólnoty obywatelskiej, rozumianej jako aktywne uczestnictwo w sprawach publicznych (Putnam 1995);
- przedsiębiorczości społecznej, określanej jako zdolność do zmiany sfery społecznej poprzez misję kreowania i podtrzymywania wartości społecznych, rozpoznawanie i wykorzystywanie nowych możliwości służących pełnieniu tej misji, zaangażowanie w ciągły proces innowacji, adaptacji i uczenia się, aktywne działanie bez względu na ograniczenia, jakie aktualnie występują, zwiększone poczucie odpowiedzialności za służbę społeczną oraz jej rezultaty (Dees 1998); zgodnie z tym podejściem zasadniczą cechą odróżniającą przedsiębiorczość społeczną od samego pojęcia przedsiębiorczości jest fakt, iż głównym jej celem jest misja społeczna, a nie dążenie do osiągnięcia zysku;
- mobilizacji społecznej, czyli ogółu działań składających się na samoorganizację społeczną nastawioną na dowolne cele (Hryniewicz 1998);
- aktywności obywatelskiej, określanej jako poziom zaangażowania społeczności lokalnych w życie społeczne i gospodarcze poszczególnych obszarów (Wojtyna 2002);
- partycypacji, znamionującej gotowość członków danej społeczności do współudziału w planowaniu i realizacji zamierzeń mających na celu zmianę sytuacji; wiąże się to nie tylko z podziałem odpowiedzialności i ryzyka, ale także z rzeczywistą decentralizacją i uspołecznieniem władzy (Kaleta 1997).

W sensie ogólnym kapitał społeczny może być zdefiniowany jako poziom zaufania przeciętnej mieszkańca do innych członków jego rodziny, społeczności, w której żyje, i ludzi w ogóle (Whiteley 1997). Przeprowadzone przez szereg autorów (por. Putnam 1995; Whiteley 1997) analizy potwierdzają słuszność hipotezy, zgodnie z którą kapitał społeczny pełni zasadniczą rolę w wyjaśnianiu różnic poziomu rozwoju gospodarczego. Szczególną rolę odegrały w tym wypadku badania Putnana (1995), które przeprowadzono na przykładzie regionów Włoch. Wykazały one, że tradycje obywatelskie leżą

u podstaw poziomu rozwoju ekonomicznego (współczynnik korelacji wyniósł w tym wypadku 0,77), a nie są jego następstwem. Tradycje obywatelskie mogą więc służyć do prognozowania stanu gospodarki, jakkolwiek ze stanu gospodarki nie można prognozować poziomu „obywatelskości”. Wpływ zaangażowania obywatelskiego na sferę gospodarczą przejawia się przede wszystkim poprzez:

- łatwy przepływ informacji dotyczącej postępu technologicznego (dyfuzję innowacji);
- zmniejszenie wysokości kosztów transakcyjnych (np. poprzez wiarygodność kredytową przedsiębiorców opartą o wzajemne zaufanie);
- rzetelność pracowników (poczucie obowiązku);
- większą sprawność instytucji (publicznych i prywatnych).

Jak wskazuje Domański (1989), analiza aktywności społecznej musi uwzględniać następujące uwarunkowania:

- postawy społeczne nie są niezależne od miejsca, w którym występują;
- postawy ludzi w jednym miejscu są uzależnione od postaw osób mieszkających w innych miejscach; innymi słowy – układy przestrzenne zjawisk społecznych i gospodarczych wpływają na istnienie oddziaływań między postawami społecznymi w różnych punktach przestrzeni.

Na gruncie krajowym obszerne prace poświęcone aktywności społecznej w skali lokalnej zapoczątkowane zostały w końcu lat osiemdziesiątych, m.in. przez B. Jałowickiego (1989). Większość autorów (por. Hausner, Kudłacz, Szlachta 1997; Wojtyna 2002) podkreśla przy tym, że przedstawione cechy instytucji społecznych w warunkach polskich mają w dużym stopniu charakter postulatyczny, tzn. jak dotychczas nie zawsze funkcje przez nie spełniane mają istotny wpływ na realne procesy zachodzące w sferze społeczno-gospodarczej w poszczególnych obszarach kraju. Wojtyna (2002) wskazuje na konieczność uwzględnienia w tym wypadku następujących uwarunkowań:

- wskaźniki charakteryzujące kapitał społeczny są w krajach postkomunistycznych znacząco niższe niż w krajach OECD;
- w przeciwieństwie do państw o dojrzałej gospodarce rynkowej, w krajach tych obserwowane różnice w poziomie zaufania między ludźmi nie wyjaśniają zadowalająco różnic w tempie wzrostu gospodarczego; nie wyklucza to wszakże, że sytuacja taka może osłabić ich perspektywy wzrostu w dłuższym czasie;
- aktywność obywatelska nie wydaje się skorelowana ze wzrostem gospodarczym, aczkolwiek obydwie te zmienne są prawdopodobnie skutkiem tych samych przyczyn;
- zaufanie do instytucji publicznych jest dodatkowo skorelowane ze wzrostem;
- istnieją przesłanki wskazujące na związek między zaufaniem do instytucji publicznych a aktywnością obywatelską.

Jakkolwiek przedstawione wnioski wskazują na konieczność zachowania dużej ostrożności w analizie kapitału społecznego, tym niemniej należy zauważyć, iż opierają się one na badaniach zróżnicowań między krajami Europy Środkowo-Wschodniej. Biorąc pod uwagę bardzo zróżnicowany czas realnego rozpoczęcia przez poszczególne państwa postsocjalistyczne transformacji gospodarczej oraz wysoce zróżnicowane

tempo tego procesu (Kostrubiec, Łoboda 1997), brak potwierdzenia związku między kapitałem społecznym a wzrostem gospodarczym w tych badaniach wydaje się uzasadniony. Nie oznacza to przy tym, iż związek ten nie występuje w skali pojedynczego kraju czy regionu. Potwierdzają to zresztą wyniki analiz prowadzonych na gruncie krajowym (por. Hausner, Kudłacz, Szlachta 1997; Gorzelak, Jałowiecki 1998; Hryniewicz 1998; Raczyk 2000).

Istotnym problemem pozostaje przy tym empiryczny pomiar tego zjawiska, szczególnie w układach lokalnych. W ujęciach dynamicznych nie można wykorzystać w tym wypadku wskaźników poziomu wykształcenia ludności, ponieważ dane takie na poziomie gminnym są zbierane tylko w ramach narodowego spisu powszechnego i nie są aktualizowane w kolejnych latach. Do analizy kapitału społecznego można natomiast zastosować wskaźniki cząstkowe „wspólnoty obywatelskiej” zaproponowane przez R. Putnama (1995):

- liczba stowarzyszeń, bez związków zawodowych i organizacji kościelnych, które najczęściej nie powstają z inicjatywy lokalnej, odniesiona do liczby mieszkańców;
- poziom czytelnictwa gazet lokalnych wyrażony odsetkiem gospodarstw domowych, w których przynajmniej 1 osoba czyta codziennie taką gazetę;
- udział w wyborach (frekwencja wyborcza);
- udział głosowania preferencyjnego, a więc głosowania na konkretnych ludzi (utożsamianego przez autora z poziomem klientelizmu politycznego), w relacji do głosowania na partie polityczne.

W literaturze krajowej można mówić o kształtowaniu się pewnego kanonu empirycznych badań aktywności społecznej w układach regionalnych i lokalnych opartego o przedstawione wskaźniki.

Pierwszą grupę stanowią wskaźniki aktywności politycznej, w tym przede wszystkim badanie frekwencji wyborczej (por. Gorzelak, Jałowiecki 1996; Dziemianowicz, Świaniewicz 1998; Czyżewski i in. 2001). Ich stosowanie budzi jednak znaczne wątpliwości. Udział w wyborach może bowiem zależeć od sprawności organizacyjnej poszczególnych partii politycznych i zróżnicowanych przestrzennie sympatii politycznych. Ponadto, na co zwrócił uwagę Putnam (1995), może być wynikiem dążenia do osiągnięcia doraźnych korzyści (klientelizm polityczny), a nie troską o sprawy publiczne. Dlatego też najkorzystniejsze byłoby badanie oparte np. na referendum ogólnonarodowych, w udziale w których największą rolę odgrywa poczucie obowiązku obywatelskiego.

Kolejną niedogodnością jest również brak ciągłości danych statystycznych wynikający z określonego kalendarza wyborczego (wybory organizowane są średnio co dwa–trzy lata). Ponadto wyniki prowadzonych przez autora wstępnych badań frekwencji wyborczej w układach lokalnych w skali kraju nasunęły szereg wątpliwości co do możliwości ich interpretowania jako zasadniczej składowej kapitału społecznego. Z jednej strony najniższą frekwencją wyborczą charakteryzowały się gminy województwa opolskiego, cechujące się skądinąd wysokim poziomem organizacji życia społecznego. Było to zapewne efektem nieaktualności rejestrów osób uprawnionych do głosowania (wyborców) (por. Matykowski 2002). Z drugiej strony bardzo wysoki poziom wskaźnika

charakteryzował obszar woj. śląskiego, które w badaniach Stowarzyszenia Klon/Jawor¹ dotyczących regionalnego zróżnicowania aktywności społecznej zajęło ostatnie miejsce (por. Krasnodębska i in., 1996). Wydaje się, że konieczne są dalsze badania w celu weryfikacji przydatności wskaźników opartych o frekwencję wyborczą do charakterystyki aktywności społecznej.

Drugą grupę stanowią wskaźniki oparte o występowanie lokalnych mass mediów (głównie prasy lokalnej) (por. Gorzelak, Jałowiecki 1998; Hryniewicz 1998; Dziemiąnowicz, Swianiewicz 1998), partii politycznych, aktywności i sprawności samorządów (aktorów lokalnych) (Gorzelak, Jałowiecki 1996; Gorzelak, Jałowiecki 1998), badania postaw społecznych (Gorzelak i in. 1998). Wymagają one jednak z reguły przeprowadzenia kosztownych i czasochłonnych badań ankietowych. Dlatego też nie uwzględniono ich w pracy.

Trzecia grupa wskaźników dotyczy pomiaru instytucjonalnej infrastruktury społeczeństwa obywatelskiego. Zgodnie z przyjętą metodologią badania Klon/Jawor prowadzonego w Polsce w ramach międzynarodowych badań porównawczych koordynowanych przez Uniwersytet Johns Hopkins w Baltimore² infrastruktura ta powinna posiadać następujące cechy (Leś i in. 2000):

- wyrazistą i trwałą strukturę organizacyjną,
- strukturalną niezależność od władz publicznych,
- charakter niezarobkowy,
- samorządność,
- dobrowolność.

W obręb tak zdefiniowanych jednostek infrastruktury społeczeństwa obywatelskiego wchodzi następujące formy organizacyjno-prawne:

- stowarzyszenia, w tym m.in.: stowarzyszenia społeczno-kulturalne, stowarzyszenia kultury fizycznej (np. GOPR i WOPR), ochotnicze straże pożarne, zakłady doskonalenia zawodowego mające status stowarzyszeń itp.,
- fundacje,
- związki zawodowe,
- organizacje pracodawców,
- partie polityczne,
- organizacje samorządu gospodarczego i zawodowego, z wyjątkiem organizacji, w których członkostwo jest obligatoryjne, jak izby lekarskie, rady adwokackie itp; do

¹ Klon/Jawor jest niezależną instytucją, której celem jest umożliwienie swobodnego dostępu do informacji o działaniach organizacji pozarządowych. Klon/Jawor jest jednym z największych tego rodzaju banków danych w Europie i był wzorem do tworzenia podobnych instytucji w innych państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Dotychczas przeprowadzono trzy ogólnopolskie badania organizacji pozarządowych, w latach: 1993, 1994/95, 1996/97 (*Informator o organizacjach...* 1998; Wybrane publikacje... 2002).

² W badaniach wzięły udział kraje Europy Zachodniej (Austria, Belgia, Finlandia, Francja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Niemcy, Wielka Brytania) i inne kraje rozwinięte (Australia, Izrael, Japonia, USA) oraz kraje Ameryki Łacińskiej (Argentyna, Brazylia, Kolumbia, Meksyk, Peru), a także kraje Europy Środkowej i Wschodniej (Czechy, Polska, Rumunia, Słowacja, Węgry) (Leś i in. 2000).

grupy organizacji samorządu gospodarczego i zawodowego należą m.in.: cechy, izby gospodarcze i branżowe, kółka rolnicze i koła gospodyń wiejskich, zrzeszenia transportowców;

– inne świeckie organizacje społeczne działające na mocy odrębnych przepisów, w tym m.in.: koła łowieckie (Polski Związek Łowiecki), Polski Związek Działkowców, Liga Obrony Kraju, Polski Czerwony Krzyż, komitety rodzicielskie i rady rodziców, komitety społeczne (np. społeczne komitety budowy dróg, wodociągów);

– jednostki Kościołów i związków wyznaniowych prowadzące działalność świecką, w tym organizacje członkowskie (np. Akcja Katolicka, Bractwo Młodzieży Prawosławnej), instytucje społeczne Kościołów (np. szkoły, placówki opiekuńcze, Caritas, redakcje, wydawnictwa).

Potencjalnym źródłem danych dotyczących rozwoju organizacji pozarządowych w Polsce w układzie lokalnym jest baza Klon/Jawor oraz bazy GUS (np. REGON). Pomędzy obiema występuje jednak szereg rozbieżności odnośnie liczby takich jednostek, ich znaczenia w życiu gospodarczym, na rynku pracy itd. Wynikają one z faktu, iż posiadanie numeru REGON nie jest niezbędne dla istnienia szeregu organizacji pozarządowych, dlatego też nie są ujmowane przez statystykę publiczną. Baza Klon/Jawor jest w wielu przypadkach obszerniejsza, ponieważ oprócz rejestrów urzędowych opiera się również na wykazach i raportach innych instytucji oraz systemu bieżącego monitoringu prasy. Nie stanowi jednakże urzędowego rejestru, w związku z czym oparta jest na innym, czasami arbitralnie dobieranym systemie klasyfikacyjnym (*Informator o organizacjach...* 1998). Ograniczone możliwości wykorzystania bazy Klon/Jawor wynikają również ze sposobu gromadzenia danych, opartego na badaniu ankietowym. W konsekwencji istnieje zagrożenie samoselekcji badanych jednostek (tj. uwzględnienia informacji tylko tych instytucji, które odpowiedziały na ankietę), co poważnie utrudnia wnioskowanie statystyczne (*Podstawowe fakty...* 2002). Ponadto zawiera tylko informacje z badań okresowych, realizowanych w wybranych latach. Baza danych GUS jest natomiast aktualizowana na bieżąco. Z tego też względu zdecydowano się oprzeć pracę na informacjach pochodzących z rejestru REGON.

Najczęściej spotykanym wskaźnikiem pomiaru tzw. instytucjonalnej infrastruktury społeczeństwa obywatelskiego jest liczba stowarzyszeń i fundacji, z reguły odniesiona do liczby mieszkańców (por. Dziemianowicz, Swianiewicz 1998; Raczyk 2000; Czyżewski i in. 2001). Wskaźnik ten przyjęto również w niniejszej pracy. W porównaniu z zalecaną przez Klon/Jawor strukturą badania organizacji pozarządowych nie ujmuje on partii politycznych, jednostek Kościołów i związków wyznaniowych prowadzących działalność świecką, samorządu gospodarczego i zawodowego. Jednostki te stanowią około 9% populacji sektora pozarządowego. Należy podkreślić, że badanie pomija również szereg organizacji i inicjatyw nieformalnych, nieposiadających osobowości prawnej. Pokazuje jedynie te formy aktywności, które zostały zinstytucjonalizowane i przetrwały w formie organizacji (*Informator o organizacjach...* 1998). Na bazie statystyki publicznej w układach lokalnych niemożliwe jest bowiem bezpośrednie

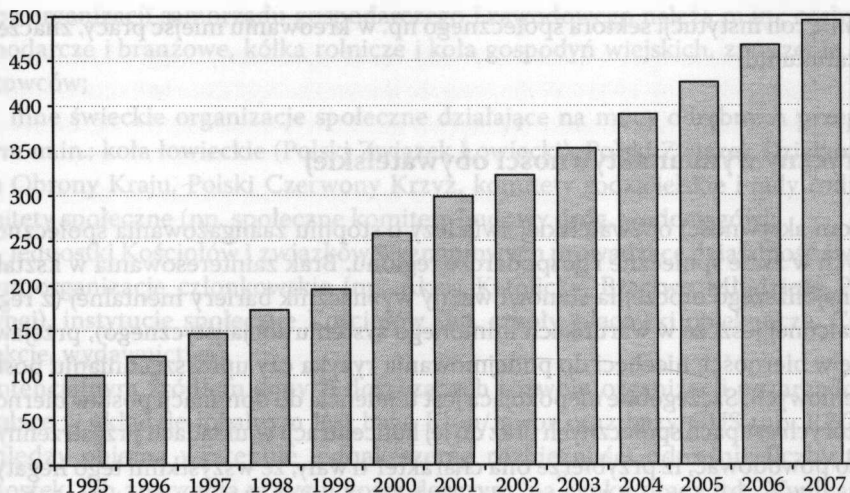
określenie roli instytucji sektora społecznego np. w kreowaniu miejsc pracy, znaczenia wolontariatu itd.

Empiryczny wymiar aktywności obywatelskiej

Poziom aktywności obywatelskiej świadczy o stopniu zaangażowania społeczności lokalnych w życie społeczne i gospodarcze regionu. Brak zainteresowania w kształtowaniu najbliższego otoczenia stanowi ważny wyznacznik bariery mentalnej (z reguły wykształconej jeszcze w warunkach minionego systemu socjalistycznego), przejawiającej się w bierności, niechęci do podejmowania ryzyka czy upowszechnianiu postaw roszczeniowych. Szczególnie niepokojąca jest tendencja do dominacji postaw bierności w niektórych grupach społecznych oraz do jej koncentracji w układach przestrzennych. Może to powodować, iż przybierze ona charakter trwały, ze wszystkimi tego negatywnymi konsekwencjami („syndrom wyuczonyj bezradności”, „dziedziczenie bezrobocia” itd.) (por. Raczyk 2000). Wydaje się, iż na obszarze Dolnego Śląska problem aktywizacji społecznej ma szczególne znaczenie, z uwagi na brak historycznie wykształconych więzi społecznych, będący konsekwencją dominacji ludności napływowej pochodzącej z różnych fal migracji powojennych. Przejawia się to między innymi w braku przywiązania do najbliższego otoczenia, poczucia tożsamości regionalnej czy lokalnej, szczególnie obserwowanych w wypadku starszego pokolenia (świadomość tymczasowości miejsca zamieszkania). Stworzenie możliwości nieskrępowanego współuczestnictwa w kształtowaniu sfery społecznej i politycznej od początku lat 90. spowodowało zapoczątkowanie kształtowania „społeczeństwa obywatelskiego”. Należy jednak podkreślić, iż proces ten jest bardzo długotrwały, ponieważ zmiany w sferze świadomościowej zachodzą ze znacznie większym opóźnieniem niż zmiany w sferze ekonomicznej.

Analizowane wyniki badań empirycznych wskazują na bardzo dużą zmienność tempa powstawania oraz rozkładu przestrzennego podmiotów sektora *non profit*. Jest to spowodowane wspomnianą wczesną fazą kształtowania się dopiero kapitału społecznego oraz krótką żywotnością tego typu jednostek. Zasadniczy wpływ na inicjowanie takich przedsięwzięć w warunkach okresu transformacji odgrywała, oprócz aktywności mieszkańców, również aktywność samorządów lokalnych oraz innych instytucji życia publicznego. Przejawiało się to np. w powoływaniu stowarzyszeń gmin, fundacji rozwoju poszczególnych obszarów itd. Elementem sprzyjającym tworzeniu takich jednostek była również lokalizacja obiektów o dużych walorach kulturowych lub przyrodniczych – np. parki krajobrazowe, zamki, rezerwy archeologiczne itp. Wydaje się, że ułatwiały one identyfikację mieszkańców z najbliższym otoczeniem oraz stwarzały wspólnotę interesów – np. w celu ochrony krajobrazu czy jego gospodarczego wykorzystania.

W całym analizowanym okresie następował bardzo dynamiczny przyrost liczby fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych (rys. 1). W kolejnych latach obserwować można nawet wzrost tej dynamiki. Jednocześnie w układzie przestrzennym następowały wyraźne zmiany rozkładu wskaźnika aktywności obywatelskiej. Powodują one, że

Rys. 1. Zmiana wartości wskaźnika aktywności obywatelskiej społeczności lokalnych w latach 1995–2007 w województwie dolnośląskim (1995 = 100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

stan z 2007 r. w bardzo niewielkim stopniu nawiązuje do stanu z roku 1995. Z tego też względu, biorąc pod uwagę cały analizowany okres, na obszarze regionu wyróżniono trzy zasadnicze grupy miast:

- o wysokim poziomie aktywności obywatelskiej,
- o zmiennym poziomie aktywności obywatelskiej,
- o niskim poziomie aktywności obywatelskiej w całym okresie badania.

Najwyższy i trwały poziom aktywności obywatelskiej obserwowany był w głównych ośrodkach miejskich województwa (rys. 2) – Wrocławiu, Jeleniej Górze oraz Legnicy. Spowodowane to było zarówno większą aktywnością mieszkańców, jak i dążeniem tego typu instytucji do lokalizacji w największych ośrodkach administracyjnych w sytuacji, gdy obejmowały one swoim zasięgiem znaczny obszar województwa. Swoisty „drenaż” tych jednostek obserwować można przede wszystkim w miastach w otoczeniu Wrocławia. Drugim istotnym czynnikiem przyczyniającym się do notowanego wzrostu aktywności były warunki środowiska przyrodniczego (lub natężenie zjawisk w istotny sposób zagrażających temu środowisku). Przejawiało się to we wzroście przedsięwzięć o charakterze ekologicznym lub zmierzających do gospodarczego wykorzystania istniejących walorów środowiskowych (turystyka i wypoczynek). Przesłanki te odgrywały prawdopodobnie znaczącą rolę w wypadku następujących miast: Duszniki-Zdrój, Lądek-Zdrój, Stronie Śląskie, Karpacz, Świeradów-Zdrój. Bardzo ciekawa sytuacja dotyczyła jednostek Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego (LGOM). Znaczna część obszarów miejskich z tego terenu charakteryzowała się wysokim poziomem aktywności we wszystkich latach prowadzonej analizy, przy czym w roku 2000 praktycznie cały obszar LGOM-u stanowił najbardziej aktywną społecznie część województwa.

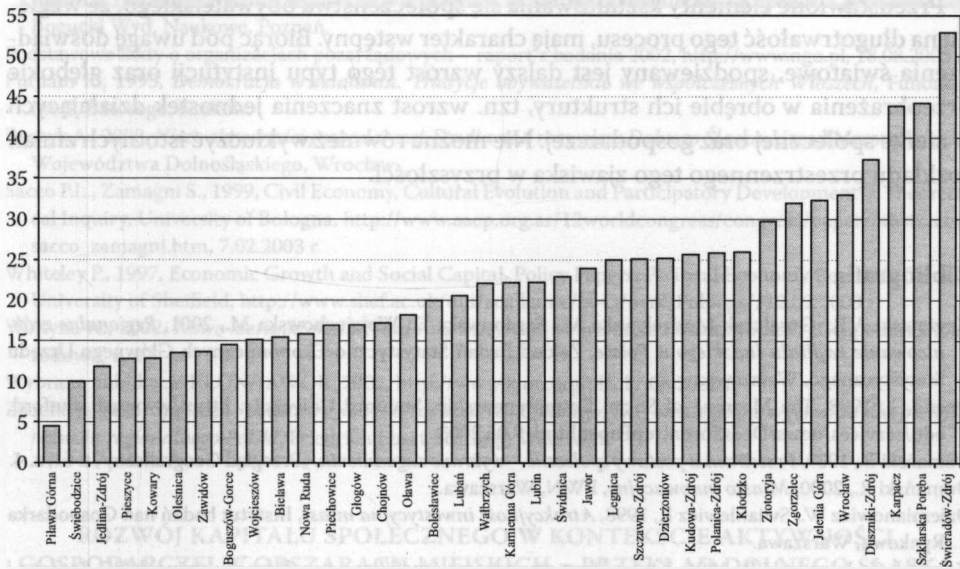

Dotyczyło to m.in. Legnicy, Lubina, Głogowa, Polkowic. Pewnym wytłumaczeniem może być wzrost świadomości ekologicznej mieszkańców w związku z zagrożeniami spowodowanymi eksploatacją i przetwórstwem rud miedzi. Ponadto przyczyniła się do tego aktywna działalność samorządów lokalnych. Zjawisko to należy ocenić bardzo korzystnie w kontekście wyraźnego zahamowania tempa wzrostu wszystkich praktycznie wskaźników przedsiębiorczości. Zastanawiająca była również wysoka aktywność społeczna miast cechujących się niskim poziomem rozwoju ekonomicznego. Prawdopodobnie stanowiło to efekt wzmożonej aktywności władz samorządowych oraz funkcjonujących tam organizacji lokalnych, jak również zainteresowania lokalizacją obiektów przyrodniczych oraz obiektów istotnych dla dziedzictwa kulturowego.

Obszary o zmiennych wartościach wskaźnika aktywności obywatelskiej obejmowały cztery zasadnicze grupy miast:

- otoczenia Wrocławia,
- środkowej i zachodniej części Kotliny Kłodzkiej,
- środkowej części Sudetów,
- pogranicza polsko-niemieckiego.

W chwili obecnej trudno jednakże przewidzieć, czy spowodują one trwałe ożywienie działalności społecznej. Niepokojący jest natomiast obserwowany brak przejawów aktywności w miastach przemysłowych: Strzegom, Jaworzyna Śląska, Świdnica, Dzierżonów, Nowa Ruda, Żąbkowice Śląskie, Kamieniec Żąbkowicki. Świadczy to, iż głębokiej recesji gospodarczej tego obszaru towarzyszy depresja sfery społecznej. Może

Rys. 2. Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców w miastach województwa dolnośląskiego w 2007 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

to poważnie utrudnić aktywizację gospodarczą w przyszłości pomimo pojawiających się sygnałów wzrostu przedsiębiorczości.

Wnioski

Z uwagi na kształtowanie się dopiero kapitału społecznego, nie odgrywa on jeszcze prawdopodobnie takiej roli, jak w państwach o długotrwałych tradycjach gospodarki rynkowej. Stąd też może on nie wywierać jeszcze silnego, empirycznie mierzalnego oddziaływania na intensyfikację procesów rozwoju gospodarczego. Niski poziom tego kapitału stanowi jednak z pewnością istotną barierę tłumiącą istniejące bodźce rozwojowe, a jej przełamanie staje się w szeregu wypadków jednym z kluczowych działań warunkujących wzrost gospodarczy. Dotyczy to przede wszystkim terenów, gdzie odgrywa ona największą rolę, tzn. obszarów występowania głębokiej recesji gospodarczej o charakterze strukturalnym (upadek dużych zakładów przemysłowych stanowiących podstawę ekonomiczną wielu małych miast).

Aktywność obywatelska związana jest bardzo wyraźnie z poziomem wykształcenia ludności. Stąd głównym celem władz samorządowych powinny być działania na rzecz upowszechnienia edukacji, zwłaszcza na poziomie wyższym. Ponadto ważną rolę mogą odegrać przedsięwzięcia zmierzające do integracji środowisk lokalnych, kreowania poczucia tożsamości regionalnej oraz otwartości władz samorządowych na inicjatywy środowisk lokalnych.

Przedstawione elementy kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego, ze względu na długotrwałość tego procesu, mają charakter wstępny. Biorąc pod uwagę doświadczenia światowe, spodziewany jest dalszy wzrost tego typu instytucji oraz głębokie przeobrażenia w obrębie ich struktury, tzn. wzrost znaczenia jednostek działających w sferze społecznej oraz gospodarczej. Nie można również wykluczyć istotnych zmian rozkładu przestrzennego tego zjawiska w przyszłości.

Bibliografia

- Czyżewski A.B., Góralczyk-Modzelewska M., Saganowska E., Wojciechowska M., 2001, *Regionalne zróżnicowanie kapitału ludzkiego w Polsce*, Zakład Badań Statystyczno-Ekonomicznych Głównego Urzędu Statystycznego, Warszawa.
- Dees J.G., 1998, *The Meaning of Social Entrepreneurship*, Stanford University, <http://www.gsb.stanford.edu/services/news/DeesSocontrepPaper.html>, 9.06.2003.
- Domański B., 1989, *Przestrzeń a postawy społeczne – wybrane zagadnienia*, „Przegląd Geograficzny”, t. 61, z. 4.
- Domański R., 2000, *Miasto innowacyjne*, PWN, Warszawa.
- Dziemianowicz W., Swianiewicz P., 1998, *Atrakcyjność inwestycyjna miast*, Instytut badań nad Gospodarką Rynkową, Warszawa.
- Gorzela G., Jałowiecki B., 1996, *Koniunktura gospodarcza i mobilizacja społeczna w gminach '95. Raport z I etapu badań*, Uniwersytet Warszawski. Europejski Instytut Rozwoju regionalnego i Lokalnego, Warszawa.
- Gorzela G., Jałowiecki B., 1998, *Problematyka społeczna w gospodarce przestrzennej*, [w:] T. Marszał, M. Opałto (red.), *Współczesne problemy rozwoju regionalnego*, PAN, Warszawa.

- Gorzela G., Jałowiecki B., Dziemianowicz W., Roszkowski W., Zarycki T., 1998, *Dynamika i czynniki sukcesu lokalnego w Polsce*, [w:] G. Gorzelak, B. Jałowiecki (red.), *Koniunktura gospodarcza i mobilizacja społeczna w gminach*, Uniwersytet Warszawski. Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, Warszawa.
- Hausner J., Kudłacz T., Szlachta J., 1997, *Instytucjonalne przesłanki regionalnego rozwoju Polski*, [w:] J. Hausner, T. Kudłacz, J. Szlachta (red.), *Instytucjonalne przesłanki regionalnego rozwoju Polski*, PWN, Warszawa.
- Hryniewicz J., 1998, *Wymiary rozwoju gospodarczego gmin*, [w:] G. Gorzelak, B. Jałowiecki (red.), *Koniunktura gospodarcza i mobilizacja społeczna w gminach*, Uniwersytet Warszawski. Europejski Instytut Rozwoju regionalnego i Lokalnego, Warszawa.
- Informator o organizacjach pozarządowych w Polsce JAWOR '97*, 1998, Fundusz Współpracy, Program Phare Dialog Społeczny, Warszawa.
- Jałowiecki B., 1989, *Rozwój lokalny*, Instytut Gospodarki Przestrzennej UW, Warszawa.
- Kaleta A., 1997, *Problematyka aktywizacji społeczności lokalnych*, [w:] W. Maik (red.), *Problematyka rozwoju lokalnego w warunkach transformacji systemowej*, PAN, Warszawa.
- Kostrubiec B., Łoboda J., 1997, *Przemiany społeczno-gospodarcze i przestrzenne w Europie Środkowo-Wschodniej w latach dziewięćdziesiątych*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Koźlicka R., 2000, *Pozycja sektora pozarządowego w Unii Europejskiej*, [w:] M. Maciuła (red.), *Trzeci sektor w Unii Europejskiej*. Przewodnik dla organizacji pozarządowych, <http://www.klon.org.pl/europa/3sektor2000/html/info.html>, 14.05.2003 r.
- Krasnodębska U., Pucek J., Kowalczyk G., Wygnański J.J., 1996, *Sektor pozarządowy '95. Podstawowe dane statystyczne z komentarzem*, [w:] A. Kunicka (red.), *Miejsce dla każdego. O sektorze pozarządowym w Polsce*, Fundusz Współpracy, Program Phare Dialog Społeczny – NGOs, Warszawa.
- Leś E., Nałęcz S., Wygnański J.J., Toepler S., Salamon L.M., 2000, *Sektor non-profit w Polsce. Szkic do portretu*, The Johns Hopkins University, Instytut Studiów Politycznych PAN, Bank Informacji o Organizacjach Pozarządowych KLON, Warszawa.
- Matykowski R., *Problemy i metody badawcze geografii elektoralfnej*, [w:] H. Rogacki (red.), *Mozliwości i ograniczenia zastosowań metod badawczych w geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarce przestrzennej*, Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych – raport z badania 2002, <http://www.ngo.pl>, 18.08.2003 r.
- Putnam R., 1995, *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie we współczesnych Włoszech*, Fundacja im. S. Batorego, Kraków.
- Raczyk A., 2000, *Nisze aktywności gospodarczej. Studia nad rozwojem Dolnego Śląska*, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław.
- Sacco P.L., Zamagni S., 1999, *Civil Economy, Cultural Evolution and Participatory Development: a Theoretical Inquiry*, University of Bologna, http://www.aep.org.ar/12worldcongress/congress/papers/abstracts/sacco_zamagni.htm, 7.02.2003 r.
- Whiteley P., 1997, *Economic Growth and Social Capital*, Policy Papers, Political Economy Research Centre, University of Sheffield, <http://www.shef.ac.uk/uni/academic/N-Q/perc/Polpaps/>, 12.02.2003 r.
- Wojtyła A., 2002, *Nowe kierunki badań nad rolą instytucji we wzroście i transformacji*, „Gospodarka Narodowa”, z. 10.
- Wybrane publikacje KLON/JAWOR, 2002, <http://www.klon.org.pl/>, 17.08.2003 r.
- Zauchka J., 1996, *Społeczne podstawy polityki rozwoju regionalnego*, [w:] *Strategiczne wyzwania dla polityki rozwoju regionalnego Polski*, Friedrich Ebert-Stiftung, Warszawa.

ROZWÓJ KAPITAŁU SPOŁECZNEGO W KONTEKŚCIE AKTYWNOŚCI GOSPODARCZEJ W OBSZARACH MIEJSKICH – PRZYKŁAD DOLNEGO ŚLĄSKA

ABSTRAKT: Celem prezentowanych badań była analiza uwarunkowań zróżnicowania poziomu rozwoju kapitału społecznego w miastach Dolnego Śląska. Badaniami zostały objęte wszystkie gminy miejskie woje-

wództwa dolnośląskiego w latach 1995–2007. Ważną częścią badań było określenie sposobów pomiaru tego zjawiska oraz możliwości badań empirycznych z wykorzystaniem danych statystyki publicznej. W ramach analizy określono także związek między kapitałem społecznym a działalnością gospodarczą. Na podstawie badań stwierdzono, że aktualnie kapitał społeczny w miastach Dolnego Śląska nie odgrywa jeszcze tak istotnej roli w intensyfikacji procesów rozwoju gospodarczego, jak to ma miejsce w państwach o długotrwałych tradycjach gospodarki rynkowej. W celu podniesienia jakości kapitału społecznego i kształtowania aktywności obywatelskiej powinna być upowszechniona edukacja na poziomie wyższym, a ponadto podejmowane działania zmierzające do integracji środowisk lokalnych, kreowania poczucia tożsamości regionalnej, otwartości władz samorządowych na inicjatywy środowisk lokalnych.

SŁOWA KLUCZOWE: kapitał społeczny, aktywność gospodarcza miasta